

עם דוד הופשטיין

ישראל גוטין

נעוריה בתנאים כאלו ששואה לא תהיה אפשרית עוד. דברי הופשטיין היו מוסווים, אך הכל הבינו אותו. הוא ביטא בדבריו מה שחשבו רוב יהודי רוסיה אז. כשסיים הביע הקהל את רגשותיו בת-שואות סוערות.

לא הכרתי את דוד הופשטיין עד אז. בשנת 1926, כשהייתי חבר "החלוץ", שמעתי שעוב את ארץ-ישראל; ששלח אז מברק למרכז "החלוץ" במוסקבה: "אזירא דרוסיה מחכים"; שכתב מאמר ב"עמעס" ושמו "פון ירדן ביו וואלגע איז פאלג מיך א גאנג", כלומר, שאמנם רב הדרך מהירדן עד הוולגה אך הוא גבר על המרחק. בעינינו, חברי "החלוץ", היה כבוגד. לאחר שנסגר "הח-לוץ" והרבה מחבריו נאסרו, הייתי לחלוץ בפני עצמי — כל ימי התקנתי עצמי לעליה, אספתי ספרים בעברית, כינסתי וחיידשתי מונחים עבריים במקצועי — הרפואה — למדתי ולימדתי עברית, ונאבקתי עם הדיבות על ארץ-ישראל. בתנאים אלה של מחתרת עמוקה שבה עשיתי נפשות לציון השתדלתי לא להיפגש עם יבסקים וגם עם סופרים אידיים שרובם ביטאו ביצירתם את מוזי מותיה ההרסניות של היבסקציה כלפי התרבות היהודית והיהדות. והנה הפעם שמעתי סופר אידי שהעז לומר דברים עצמאיים בפומבי, חשתי כי לפני יהודי אמיתי, איש נאמן לעמו, ואולי גם לארצו ולשפתו. לא בלי היסוס ניגשתי אליו וא-מרתיו לו: אני מכיר תודה לך על דבריך, אמרת מה שכל יהודי טוב חושב עכשיו. הבה נתודע, אני מקוה שנהיה ידידים. הוא הביט בי בעינים חודרות, חשב מעט, התעשת ואמר: כן, באמת נהיה ידידים.

בתקופה השחורה ההיא, כשכל אדם היה מוקף בלשים ומלשינים, כשאפילו מכרים היו חוזרים בשיחתם רק על מה שכתוב בעתון, היתה — או יכלה להיות — למלה "ידיד" משמעות מיוחדת. דויד הופשטיין הזמין אותי לבוא לביתו. מעתה

בערב אביב יפה בשנת 1948 הלכתי לביתי מעבודתי במרפאה בפודול שבקייב. בעברי על פני מועדון של פועלי המזון שמתו לב לכרזה גדולה באידיש ליד הכניסה למועדון, שנאמר בה כי הערב ירצו באולם הגדול הסופרים חיים לויצקר ודוד הופשטיין על הנושא "עם ישראל חי". לא האמנתי למראה עיני. מימי לא ראיתי בברית-המועצות דברים מודפסים בעברית, מה-גם במקום פומבי ובנושא בעל תוכן לאומי מובהק. הימים — מה מעטים היו — ימי מיפנה לטובה במדיניות הסו-ביטית כלפי הישוב היהודי בארץ-ישראל, וב-עתונים הופיעו מאמרים מביעי אהדה לישוב ולמלחמתו, ואפילו לאצ"ל ולח"י המפליאים מכותיהם באימפריאליזם הבריטי... היטב ידענו כי קו מדיני זה לא מאהבת מרדכי הוא, הבינונו כי ברית-המועצות מחפשת דרכים לחדור למזרח התיכון, ובכל זאת שמחנו על החזיון הנדיר. מי יודע, אולי ייפתח פתח גם לעלייה לארץ! עד אז לא העזנו אף לחלום על הדבר.

מתוך הרהורים אלו נכנסתי לאולם ההרצאות. האולם היה מלא מפה לפה. המדבר היה חיים לויצקר, יבסק אדוק. הוא אמר כי רק ברית-המו-עצות הכריעה את גרמניה הנאצית ובזה הצילה את היהודים מהשמדה. מכאן שיש לשארית הפלי-טה סיכוי התפתחות רק בברית-המועצות. הוא תקף את הציונות ואת השואפים לעלות לארץ-ישראל. מחיאות כפיים רפות ליוו את סיום דבריו. אחריו דיבר דויד הופשטיין. כאן היתה בעימה אחרת ודברים אחרים. השר של ישראל, אמר, גבר על השר של עשו-גרמניה. הופשטיין העלה את תמונת הימים האיומים כשהיהודים מוקפים חיתו-טרף, עומדים בפני האויב המזויין בידים ריקות כמעט. הוא ניסה למנות מה איבדנו בחורבן זה: גדולי תורה, סופרים, אמנים, מדענים, אלפי קהילות, ששה מיליונים בני-אדם יהודיים. הגיעה השעה לאסוף את שארית הפליטה, אשר תחדש

שלהקת התיאטרון האידי מצ'רנוביץ תבוא להש-
תקע בקיוב, ועלינו למצוא לו מעון מתאים, ודוקא
ברובע פודול שרוב תושביו יהודים. בפודול היו
או הרבה שלדי בתים לאחר ההפגזות בימי המל-
חמה. שוטטנו כל היום, ולבסוף מצאנו שלד בית
שאינו הרוס כלי-כך ובו אולם של שתי קומות. גם
דירות לשחקנים היו בבית הזה. הוא היה מאושר.
אך לא יצא מזה כלום. לא הרשו תיאטרון יהודי
בקיוב.

פעם הביא לי כמתנה את קובץ שיריו באידיש
שיצא זה עתה. הוא רשם בספר דברי הקדשה
ואמר לי: "ראה שתקרא את ספרי זה מתחילתו
ועד סופו. אף אם תקיא, קרא עד הסוף, כי אתה
תהיה הקורא היחיד שלי". ועיניו נתערפלו מדמ-
עות. פעם אמר לי: "אני בטוח שאתה תגיע
סוף-סוף לארץ-ישראל", ומיד לקח פיסת נייר
ורשם את שמות מכריו וידידיו בארץ, וכן שמות
העתונים והקבצים שבהם נתפרסמו דבריו בעב-
רית. כשתהיה שם, אמר לי, תסור ראשית-כל אל
מכרי, תמסור להם דרישת-שלום ממני ותאמר
להם, כי מעולם לא חדלתי לחשוב עליהם, תמיד
התגעגעתי עליהם. אמור להם כי סבלתי הרבה,
ושהם היו נחמתי היחידה בסבלי. אסוף את כל
דברי שנדפסו בעתונים וחוברות בימי שהייתי
בארץ ותוציא קובץ מיצירותי אלה בעברית. כי
רק השירים האלו יש להם עתיד וייקראו בשימת
הלב הראויה. אחרי שנאסר דויד הופשטיין שרפתי
את הפתק הזה.

תחביבו של הופשטיין היה גידול צברים. מעונו
בבית הסופרים היה מלא עציצים ובהם צברים
למיניהם. פעם בא אלי והביא שי לילדי: עציצים
קטנים עם צברים. דרך אגב סיפר כי שמע שילדי
הארץ קרויים צברים — כצמחים הללו שהם
דוקרים מבחוץ ומתוקים מבפנים. במגע ראשון,
סיפר, ילידי הארץ גראים מוזרים וקשה להגיע
עמם לשיחה של ממש, אך המתרגל אליהם יראה
כמה הם חמודים, תמימים בלי ערמומית, וגישתם
לאדם ללא דעה קדומה. אלה הם טיפוסי יהודים
חדשים שאינם לוקים בפילוג הנפש, אין להם

ביקרנו זה את זה לעתים קרובות, וכשלא היינו
נפגשים זמן-מה הרגשנו כי חסר לנו משהו. ידעתי
שהוא חבר המפלגה משנת 1942. תאריך זה היה
בעל משמעות מיוחדת. שורות המפלגה הקומו-
ניסטית נידלדלו משנת 1937 ואילך, כשחברי
המפלגה הוצאו להורג או שולחו למחנות בהמו-
ניהם. צמרת המפלגה החליטה לנצל את הנצחון
בסטאלינגראד לגיוס מועמדים למפלגה, ביחוד
מקרב האינטליגנציה. לשם כך נקטו אמצעים
בלתי רגילים. לאחדים הצמידו חברי מפלגה
פעילים כדי "לעבד" אותם. לפעמים הגיעו הדב-
רים לידי סחיטה. לא רבים החזיקו מעמד בפני
הלחץ. קשה היה הדבר במיוחד לסופרים, שבלאו
הכי הוכרחו לשמש בכתיבתם את המפלגה והשל-
טון. מדבריו של הופשטיין באסיפה הסקתי שהוא,
כיהודים רבים אז, מן האנוסים.

בפגישתנו הראשונה הצעתי לו שנדבר בחופש
גמור, ללא מעצורים. סיפרתי לו שאני חבר "הח-
לוצ" בעבר, שאני עוסק באיסוף ובחידוש של
מונחים רפואיים בעברית, וכן באיסוף ספרים
עבריים, ושהדבר עולה לי בדמים מרובים (תרתני
משמע). אמרתי לו שאני רואה את עבודתי זאת
כדבר הלוצי, מעין "פדיון שבויים". הוא האמין
לי והסכים להצעת. מאז היה עיקר תוכן שיחו-
תינו ארץ-ישראל. הוא סיפר לי על ידידיו בארץ,
באילו עתונים וכתבי-עת פירסם את יצירותיו,
סיפר על הנוף של ארץ-ישראל, על אנשיה, על
הקבוצה. באי-רצון דיבר על יציאתו מן הארץ.
נראה היה שהוא מתייסר על צעדו זה הגורלי.
פעם אמר לי כי מכר את בכורתו, אך גם נזיד
עדשים לא קיבל. כשנפגשנו שוב סיפר לי שהוא
משתדל להשיג רשיון להוצאת ז'ורנאל בעברית,
וגם שם יש לו לזה: "ליכוד". הוא הציע לי
לכתוב ולערוך בו את המדור "רפואה ומדעי
הטבע". כשהטלתי ספק, אם יעלה הדבר בתנאים
שאנו נתונים בהם, השיב לי שאין לך דבר העומד
בפני הרצון והוסיף: אם לא עכשיו — כשאנו
רואים מיפנה לטובה ביחס לשוב היהודי בארץ-
ישראל — אימתי?

פעם בא אלי בבוקר השכם ואמר לי: שמעתי

ולתמהוני ראיתי שאין לי החזורים. ניסיתי בכל התנחות, אך לשוא. ביקשתי מאשתי, וגם היא לא הצליחה". הוא הוסיף: "סיימתי ארבעה קורסיים של המכון לגניורפסיכיאטריה על שם בכטיי-רב, ואני יודע היטב מה פירוש אפיסת החזורים". הרגעתי אותו, השכבתי אותו במיטה, הסחתי דעתו באמצעים המקובלים למקרים כאלו כשאדם מעכב את החזורים שלו, והראיתי לו שהחזורים הגדיים שלו הם ערים למדי. הוא יצא מביתי מאושר והביע לי תודתו כאילו עשיתי למענו דבר גדול ומיוחד.

תמיד היה חדר הספרייה שלו מלא אנשים. איש איש ישב בפינתו וקרא, והוא יושב מוכן להסביר לכל המתקשה בעניין כלשהו או במילה או ביטוי בעברית או באידיש. מי שגמר לקרוא היה מחזיר את הספר למקומו ומסתלק בשקט. היו באים לשם גם אנשי-מדע נודעים. פעם ראיתי בספרייה שלו אחד מחברי האקדמיה האוקראינית למדעים. הופשטיין אמר לי כי האיש הוא בלשן ידוע, יהודי משומד.

בשנת 1954 נפגשתי במקרה עם חיים שורר המנוח, שביקר אז בברית-המועצות, ושוחחנו כרבע שעה. אחרי זאת עקבה אחרי הנקוו"ד במשך שנה בלי הרף. באבגוסט שנת 1955 עצרו אותי בחשד שהפגישת עם חיים שורר תוכננה כדי להקים סניף ציוני בקיוב. הספרייה שלי, כאלף כרכים ובהם מאתיים בעברית ואידיש, נלקחה לנקוו"ד לשם בדיקה... בין הספרים היה קובץ שיריו של דוד הופשטיין עם הקדשתו שבה הוא קורא לי "ידידי הנאמן", וגם כתב-יד של תרגומי הרוסי לספרו של סוצקבר על הגטו של וילנא. הופשטיין, אמר לי החוקר, קורא לך ידידי הנאמן, ומלבד זאת אנו יודעים כי נפגשתם לעתים קרובות — על מה דיברתם? השבתי לו כי שיחותינו נסבו על תרגומו האידי של הופשטיין ליצירות שבצ'נקו.

— בכל פעם שנגשתם דיברתם רק על זה?
— כן, הוא התכוון לתרגם מחדש את יצירותי, והיינו מחליפים דעות על ביטויים באידיש, אילו מהם מכוונים יותר למקור.

הרגשת נחיתות כיהודים בגולה, קומתם זקופה, הם לא ילכו לבאבי יאר כצאן לטבח.

שיחה זו היתה לבבית במיוחד, ומשום כך נחרתה במוחי. דיברנו אז על הסופר האוקראיני טראס שבצ'נקו, שהופשטיין תרגם מיצירותיו לאידיש. שבצ'נקו, אמר, הוא משורר בחסד עליון, ויותר מכל סופר בזמנו היה בעל רגש מפותח של יושר סוציאלי. על הערת, כי שבצ'נקו הצדיק השמדת היהודים בימי חמלניצקי וגונטה, ובראש שירתו "היידמקים" כתב "הכה ביהודים ובפולנים", השיב הופשטיין, שכל הסופרים הרוסים והאוקראינים היתה להם דעה מסולפת על היהודים. הם לא ידעו דבר על תנאי החיים של היהודים ותולדותיהם, ולא שמו לבם לכך. כשדיברתי על תחושת הצדק של נביאי ישראל, שראו בדבר-הצדק את עיקר העיקרים, אמר: אתה צודק, וגם עכשיו, כשאנו מדברים על ארץ ישראל, כוונתנו לארץ ישראל העובדת, לארץ-ישראל שהיא צודקת מבחינה סוציאלית.

פעם בא אלי ביום ראשון בבוקר והציע כי נסע יחד לפושיצ'א ואדיצ'א (יער בסביבות קיוב, שתושבי העיר מבלים שם ימי פגרתם). תמהתי, אך לא שאלתי דבר. מי יודע מה בלב משורר. ישבנו בחשמלית ונסענו. הגענו לרחבה מרכזית. פה לא טוב, אמר דוד, פה הרבה אנשים. נלך לעבי היער, נחפש מקום שנהיה לבדנו. שוטטנו עד שמצאנו פינה מרוחקת מן הקהל. שכבנו על הדשא ונחנו מעט, כשכל אחד שקוע במחשבותיו. לפתע קם, בלי אומר ודברים, הקים אותי, שם את ידו על שכמי ויצא בריקוד הורה כשהוא שר "אל יבנה הגליל". אחר-כך אמר: "בשביל זה הזמנתי אותך, עכשיו ניסע הביתה". כזה היה דוד הופשטיין.

הוא היה חיישן לגבי מצב בריאותו. פעם בא אלי בשש בבוקר לפני שיצאתי לעבודה. הוא היה מוטרד וחסר-מנוחה. כששאלתי אותו לפרש הדבר, השיב במבוכה ובשמץ ביישנות: "אתמול במקרה אחזתי בידי פטיש קטן (הוא היה מתקן בעצמו כל תקלה בבית — בחשמל, בביוב וכדו') וניסיתי להפיק בפטיש החזורים גדיים מן הפיקות,

שולחנו היו מסובים גם פרופסורים וסטודנטים, שהיה להם צורך נפשי לכך, וסטודנטים יהודים היו שומרים סביב הבית לפי התור, כדי להזהיר מפני אורחים לא קרואים... פרופסור פורטשני-קוב היה ממנהיגי השומר הצעיר בקיוב לפני המהפכה וגם זמן-מה אחריה. כשהתחילה רדיפת הציונים פירסם בעתון שהוא דוחה את הרעיון הציוני. מכאן ואילך התמסר למדע, ונעשה פרופסור. כעבור שנים רבות נאסר. עינוהו קשה, וכשיצא לחפשי היה שבור בגופו ובנפשו. הוא לא התאושש מן הזעזוע הנפשי, אם כי הוסיף לשמש מרצה במסון לעזרה רפואית דחופה ותראפבט ראשי במחלקה הרפואית של עיריית קייב. הוא סיפר לי כי מיום שהתכחש לציונות בפומבי, ניטל ממנו איזונו הנפשי, לצמיתות. הוא פרש לפני את מגילת האנוסים שלו. לדבריו, רוב היהודים האדוקים במפלגה אנוסים הם, ויבוא יום ורבים מהם יעלו לארץ.

גם דויד הופשטיין, כעדות העובדות שהזכרתי, אף הוא משומרי האמונים היה. חייו היו טראגיים עד לאימת. כרבים, ואולי הרוב, אנוס היה עשרות שנים לכתוב, לדבר ולהתנהג בניגוד למצפונו. אילו זכה, היה חלקו עם העולים לארצנו כיום. אך הוא לא זכה, ונרצח עם שאר סופרים ואנשי ציבור יהודים בפקודת סטאלין לפני עשרים ואחת שנה.

— ולא מצא מומחה גדול ממך להתייעץ עמו? כידוע לנו, לא הדפסת אף מלה באידיש. אתה תרגמת רק את ספרו של סוצקבר לרוסית, וגם זה לא נדפס.

השבתי כי אמרו לי, שלא יוציאו את הספר ברוסית, אם כי המקור נדפס בברית-המועצות. ואשר לסמכותי בעיני דויד הופשטיין, הרי העדיף, כנראה, דעתו של קורא פשוט וחובב-ספרות מדעותיהם של מומחים.

תרגומי, אגב, לא הוחזר לי, והוא אבד במרתפי נקוו"ד יחד עם עוד ספרים וכתבי-יד יקרי-ערך. לפעמים ניסיתי לדבר עם דויד הופשטיין על מצב היהודים בברית-המועצות ועל עקירתה הגמורה של התרבות העברית. ולעינינו היו הולכים ונעלמים שרידי הספרות ומפעלי התרבות באידיש. נסגרו כל בתי הספר באידיש, הופסקו עתונים ותיאטראות. הוא התחמק מן הדיבור והסיח את השיחה לנושא אחר. מי שלא חי בתנאים המרים ההם לא יבין זאת לעולם. בשנים השחורות ההן פחדו אף לחשוב. הפחד כבל את הנשמה. גדול היה מספר האנוסים היהודים, שבתנהגותם בריבים הראו נאמנות ומסירות לסטאלין, אך בעמקי נפשם שמרו אמונים לעמם. על פרופסור מ.מ. גוברגריץ, שהיה מתבולל גמור ומעולם לא ניכרה בו זיקה ליהדות, סיפרו שדוקא בימים האפלים ההם היה מסדר בביתו את סדר ליל הפסח. אל